М.П. Черкасов

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ Й РІВНІ СУБ'ЄКТИВНОГО МОВЛЕННЄВО-СЕМАНТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЯВИЩ ДІЙСНОСТІ

Питання про мовну особистість порушувалися в науці в кінці XX - початку XXI ст. Так чи так його розглядали психологи (П.Я. Гальперін, О.М. Леонтьєв та ін), лінгвісти (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, В.П.Бєлянін, В.І.Карасик та ін.), психолінгвісти (Г.І.Богін, А.А. Залевська, В.В. Красних, О.О. Леонтьєв та ін.), лінгводидакти (А.М. Богуш, Ю.М. Караулов та ін.). З іншого боку, оцінні явища в мові також розглядалися під тим чи тим кутом зору, зокрема щодо ієрархії цінностей, самооцінки. Однак про засади формування мовної особистості в аспекті мовленнєвих оцінок не йшлося.

Втім, можливо це не така вже й важлива річ?

Одначе, поглянемо на сутність проблеми. Психологи стверджують, що мислення людини серед таких загальновизнаних та азбучно відомих, але досить важливих різновидів, є такі: інтуїтивне, наочно-образне, наочно-дійове, творче або теоретичне тощо. І безумовно, кожен з цих видів так чи так проявляє себе, - щонайменше стилевими особливостями, - у мовленні людини відповідного типу мислення. Оцінювання ж – і як феномен, і як процес - безумовно пов'язане з мисленням, але яким же чином та як те виявляється в мові відповідно до характеру людини, позначається на її особистісній своєрідності мовника? І чи здатен впливати певний тип мислення на формування особливостей мовлення людини?

З другого боку, - стильове різноманіття розглянутих нами [16] оцінних висловлювань, – а це також показово, - безумовно, за своїми типами рівнів, є пов'язаним з певним типом мислення, який детермінує це висловлювання, визначаючи його форму і зміст та характеризує (хоча, зрозуміло, лише певною мірою відповідності!) тип актів оцінювання явищ дійсності. І це неважко побачити за стилем оцінювання явищ у поетичних висловлюваннях, в пареміях, фольклорних жанрах, фіксованих літературою, писемними пам'ятками.

Однак проблема в іншому: не в кількості паремій, а в тому, що є практика, - дітей *системної технології оцінювання* не навчають (опріч, хіба що, привчання до самооцінювання, передусім своєї моральної поведінки). Та й самої системи научіння оцінних дій ані в дошкільній, ані у шкільній програмах немає...

Тож, метою даного дослідження стало визначення наявності зв'язку між системою *мовленнєво-семантичного суб'єктивного рівневого оцінювання (МСОР)* людиною явищ, предметів, інших людей та мовними *особливостями мовленнєвої особистості*, а також визначення можливості впливу на її формування. Тут доречно згадати, що за багатьма визначеннями вчених, зокрема Н.Д.Арутюновою, *оцінка* є сугубо суб'єктивним явищем, а отже виконується кожною людиною принагідно й відповідно до власних уподобань.

Метою ж даної статті є показ того, що система мовленнєво-семантичного суб'єктивного рівневого оцінювання існує, її можна вивчати, тож, відповідно, є можливим та продуктивним (а отже й потрібним та актуальним) формування мовленнєвої особистості через систему рівневого оцінювання об'єктів дійсності.

Перш ніж перейти до сутності досліджуваного явища, варто уточнити понятійний апарат. Насамперед, - про таку категорію, як "мовна особистість"...

До визначення поняття "особистість" можна сказати таке загальновідоме, загальноприйняте і визначене ... через невідоме: що "це - феномен суспільного розвитку, конкретна жива людина, яка володіє свідомістю і самосвідомістю. Структура особистості – цілісне системне утворення, сукупність соціально значущих психічних властивостей, відношень та дій індивіда, які склались у процесі онтогенезу й визначають його поведінку як поведінку свідомого суб'єкта діяльності та спілкування. Особистість – саморегульована динамічна функціональна система неперервно взаємодіючих між собою властивостей, відношень і дій, що складаються у процесі онтогенезу людини. Стрижневим утворенням особистості є самооцінка, яка вибудовується на оцінках індивіда іншими людьми та його оцінюванні цих інших" [13: 318].

З цієї розлогої сентенції варті уваги з огляду на наше дослідження, передусім такі терміни, як-то: "*феномен суспільного розвитку*", - інтеріоризація виробленої суспільством культури відбувається безумовно через мовлення шляхом засвоєння суспільних цінностей; "*свідомість*" та "*самосвідомість*", - сприйняття цінностей й сам процес оцінювання безумовно відбуваються шляхом усвідомлення їх значущості; а також "***самооцінка***" (як стрижневе утворення - ..."*саморегульована динамічна функціональна система", "вибудування самооцінки на оцінках індивіда іншими" та "оцінювання інших").* Тож, як бачимо, опосередкованих доказів причетності мисленнєвого оцінювання явищ суб'єктом до структури мовлення людини як особистості тут чимало. В нашому ж дослідженні з метою виділення та типізації оцінюваних явищ виділено зокрема такі параметри, що також характеризують особистість: суб'єктивність сприйняття інформації, рівневість оцінювання явищ тощо. Стосовно ж питань самооцінки, то слід сказати, що в літературі про неї здебільшого йдеться не про оцінювання явищ дійсності як акт, дію, але про віднесення чи оцінне зіставлення власного (поведінки, вчинків тощо) із ідеальною моделлю *належного*, котре й вивчається...

Водночас, за теоретичне підґрунтя щодо визначення мовленнєвої особистості нами, - зважаючи на тему дослідження з певними застереженнями та уточненнями[†], - взято її трирівневу структуру, розроблену Ю.М. Карауловим (1989), де йдеться про вербально-семантичний, когнітивний та прагматичний рівні.

Водночас, при більш глибокому розгляді проблеми ми одразу ж подибали на інший бар'єр, подолання якого було пов'язане з вирішенням багатьох невідомих, з-посеред яких найголовніше - поняття феномена "*свідомість*", природу якого психологи визначають дуже і дуже відносно [13: 756]. Щодо цього той же таки Ю.Головін пише буквально таке: "Дослідники не змогли виявити характеристик свідомості, за якими вона могла б вивчатися відомими методами..."

Зауважимо ще одне: визначень поняття "свідомість", - з-поза різних підходів та розгляду в різних аспектах, - існує безліч. Тож, єдине, на що можна було

[†] Дослідниця В.В.Красних застерігає: "Термін "мовленнєва особистість" безумовно відноситься сьогодні до числа "модних", його використовують доречно і недоречно, але по сьогодні не існує єдиного, прийнятого та визнаного всіма його трактування. (Красних В.В.Основи психолінгвістики і теорії комунікації. М., 2001.-270 с.).

опиратись у нашому дослідженні, то це на зв'язок свідомості з мисленням, що переважною більшістю вчених ніяк не заперечується. Що ж стосується процесів мислення і мовлення, то тут маємо більше чіткості й більш-менш прийнятливі визначення та розкриття природи феноменів, принаймні їх взаємозв'язку.

Отже, узагальнивши визначення понять "мислення", ми виділили прийнятливе для нашого дослідження наступне.

Мислення – це, опріч усього, ще й така дія по ***впорядкуванню*** *відношень та зв'язків між зафіксованими в пам'яті людини уявленнями про об'єкти (речі, процеси, - як конкретні так і абстрактні) і відчуттям власного стану (бажань, потреб, намірів тощо) та орієнтацією на цей стан, у кінцевому підсумку якого отримується* ***думка,*** *- як результат роботи над таким упорядкуванням, а також як свідчення наявності в мовленнєвій практиці висловлювань про* ***значущісну*** *(ціннісну) для суб'єктів мовлення природу взаємодії з ними вказаних об'єктів.*

А оскільки "*цінність"* та адекватна до неї назва "*значущість"* - вже як об'єкти і мовлення і дослідження, - є *відношенням,* яке придумано передати в мовленні складно, передусім з-поза можливості його об'єктивації й узагальнення до виокремлення словом, (відношення не є опредмеченим, зоб'єктивованим, а отже немає конкретики денотату), то саме з цього й варто було б починати дослідження, аби встановити, яким же чином у мисленні об'єктивується це "відношення важливості" чогось для когось.

З другого боку, - як сутнісно *значиме* для людини – оцінка є таким *відношенням*, яке можна виокремити та про яке можна говорити лише наводячи його в ситуації, а отже – малюючи його *образ,* що власне і є основою творення художньої образності.

Що ж стосується мовленнєвих характеристик особистості, то її можуть характеризувати такі моменти (За Ю.М.Карауловим [6:52]):

1) На *вербально-семантичному* рівні людина володіє словами, відносини між якими знаходяться в межах семантико-синтаксичних та асоціативних зв'язків. Власне, як зазначає Ю.М.Караулов, при цьому й інтелект її себе ніяк не виявляє. Вочевидь таке маємо з-поза того, що висловлювання лише констатують факти з життя людини, називаючи але ніяк їх не коментуючи.

2) На другому – *лінгво-когнітивному* (тезаурусному) рівневі - вона вже користується знаннями – "узагальненими поняттями, укрупненими концептами, ідеями", власне також словами побутового вжитку, але, вже зі зв'язками, "підкорювально-координативного плану", такими, що відображають ієрархію смислів та цінностей. Себто люди "вибудовують" факти дійсності за певною ієрархічною системою.

"Стереотипами на цьому рівневі, - зазначає Караулов, - виступають стійкі стандартні зв'язки між дескрипторами, що виражено в генералізованих висловлюваннях, дефініціях, афоризмах, крилатих виразах, прислів'ях та приказках". Це проявляється в людини у відповідності до особистісних її мисленнєвих зв'язків між поняттями в її власному тезаурусі та до власного життєвого кредо.

3) На третьому (за Ю.М.Карауловим – вищому) рівневі людина вже володіє словами, що виражають мотивацію, цілі, які координують її розвиток, поведінку "та управляють її текстовиробництвом" [6:37].

Безумовно, такий "мовознавчий" підхід є передусім значним кроком уперед, порівняно з тими здогадками, що їх висловлювали попередники Караулова. Та й концепція ця є досить таки обґрунтованою. Однак, наші дослідження показують, що ця трирівнева структура є досить відносною і може бути доповненою, уточненою з позиції знань про МСОР, про що буде сказано далі. Та тут, доречно привернути увагу до іншої проблеми, - пов'язаної з визначенням "мовленнєвої особистості", це до питання, з якої позиції вести розгляд феномена: з мовознавчого як основи, де критерієм визначення слугує лінгвістичний метамовний апарат, а чи - з позиції особистості, власне – від характеру людини, її властивостей, рис удачі, ідеалів, прагнень тощо. І це зрозуміло, оскільки мовознавців безумовно цікавить са́ме вивчення вжитку людиною слів, за якими б категоріями їх не розглядали.

Психологів же цікавить прояв у мовленнєвій практиці людини саме їй характерних психічних рис. Відтак можна зрозуміти наявність тих розбіжностей та пошуків, а також різноманітних визначень у психолінгвістів, навіть різнобарв'я наукових напрямів: психосемантика, етнопсихологія тощо... Не заглиблюючись в ці проблеми ми обрали дещо скромніше завдання: визначити системи оцінювання в художній літературі, ще точніше – в художньообразних одиницях. А з метою уникнення складності вивчення мовлення літературних героїв як особистостей, чого на жаль не зміг обминути той же таки Ю.М.Караулов, ми звузили вивчення образності до паремій як найбільш характерних носіїв художньообразності, власне таких, що мають чітко виражені художньообразні одиниці, конвенційне визнання яких загальнонародними якраз і позбавляє їх авторського персоніфікування, перетворення на героїв літературних творів. Серед паремій нерідко подибуємо й на афоризми, що таки мають своїх авторів, але є загальновизнаними пареміями, героями твору в яких є хіба що сама епоха або суспільна думка. З другого боку, - паремії досить чітко розподіляються за МСОР.

Отже, нами встановлено чотири мовленнєво-семантичні рівні суб'єктивного оцінювання, в робочому порядку визначених як "ліричний", "метафоричний", "метонімічний" та "опозиційний". Назви ці виникли за схожістю оцінних дій: "ліричний" – оцінювання ведеться за асоціаціями, що й спостерігаємо в ліриці; "метафоричний" – оцінювання здійснюється за порівнянням із зовнішнім еталоном – типовою цінністю; "метонімічний" – оцінювання за проявом важливої властивості об'єкта, притаманної йому внутрішньо; "опозиційний" – оцінювання здійснюється шляхом вибору з двох протилежних (опозиція) цінностей.

Але різниця між рівнями не тільки в різних оцінних діях. Вона чітко виявляється і в об'єктах оцінювання, і в засобах оцінювання, і в його способах, критеріях, сутності результату оцінної дії.

Розглянемо їх, зважаючи передусім на технологію творення як таке, що може стати в нагоді у процесі навчання.

1. "Ліричний"...Відповідно до принципів рівневої належності та параметрів, за якими визначається своєрідність МСОР, нами виокремлено перший рівень як такий, що за природою своєю є перцептивним (психологічний аспект). Це означає передусім те, що людина, вочевидь, спочатку відчуває зовнішній вплив, який так чи так дестабілізує її психічний стан, якого вона вважала за норму, а вже по тому починається аналіз і усвідомлення причин та об'єктивація (опосередкування) того, що на неї вплинуло і викликало *враження, почуття*. Тільки так можна, на наш погляд, пояснити появу таких оцінок, як-то: "*Волосся на голові піднялося", "Коти шкребуть на душі", "Ні в тин, ні в ворота",* "Сам собі не повірив" (з приводу чогось надзвичайного); "Душа в п'яти вскочила"... тощо.

Проаналізуємо дещо складніше прислів'я - *"Бодай тебе той знав був, що трясе очеретами".*

Питання сутності... Передусім тут маємо цілу гамму почуттів, серед яких – *враження* від *чогось*, що безумовно здестабілізувало спокійний душевний стан суб'єкта і є небажаним. Водночас - *почуття* виниклого *бажання* позбутися цього враження, відцуратися заговором ("*Бодай тебе*"!... Аналогічні – "*Трясця твоїй матері*!..., "*Щоб тебе нечиста прибрала*!" й ін.). Отже, маємо: по-перше, *безпосереднє враження* й висловлену тим *враженням (як сутністю самої цінності)* того, що вплинуло на суб'єкта, викликало в ньому реакцію на цей вплив, - висловлення бажання позбутись його. Реакція підсилює оцінку, водночас увиразнюючи об'єкт впливу, який є "*тим*" ("Бодай *тебе*"...), себто "опредмечує" його через переданий стан суб'єкта як ситуацію взаємодії людини з об'єктом.

Зауважимо тут таке: враження, почуття, що їх викликав вплив на людину, покликані розкрити і сутність цінності, і її якість водночас. З-поза цього цей рівень може здатись нульовим щодо змістової сутності цінності, оскільки маємо *лише* враження, яке не є об'єктом-носієм цінності, але лиш "тінню" її. Й усе ж таки то є оцінюванням, оскільки маємо в результаті (як наслідок мислення) *виділення значущості* чогось для суб'єкта мовлення.

Далі...Питання *об'єкта оцінювання*. Об'єктивується чи, іншими словами, виокремлюється об'єкт впливу передусім тим, що його можна прибрати (За словами "*знав був*" – у даному випадку маємо той підтекст, що то є своєрідним "привласненням" чи прибиранням до рук. Як те маємо в таких прислів'ях: "*Господь Бог узяв до себе*", - коли це з певною повагою; або зневажаючи - "*Чорти б його прибрали*", - зрозуміло, що в пекло). Отже, тут наявні: "нульовий" варіант змісту денотату, наявність якого лише декларується займенниками, й водночас, - образне увиразнення *об'єкта,* або іншими словами - досить таки своєрідну – опосередковану - його об'єктивацію: "*той знав, що трясе очеретами"...*

Що стосується назви першого, "*нульового*" рівня, як те виділено Ю.М.Карауловим, то його рівневий характер уповні співпадає з виведеним нами: творення за асоціаціями, відсутністю змістово розкритої сутності цінного, відсутністю творчого пошуку цінності, адже маємо "голе" враження.

Діяльнісний підхід дозволив нам розглядати думку як *продукт мислення*. А відтак – увести до методики вивчення феномена, яким є оцінювання, такі параметри, як-то: проблемна ситуація, не тільки як мотив оцінювальної дії, але й як підтекстове витлумачення критерію оцінювання; засіб оцінювання; спосіб оцінювання; результат оцінювальної діяльності.

Відтак, з другим – "метафоричним" рівнем вже було легше працювати. В ньому оцінюванню підлягають властивості (для предметів) та способи діяльності (для процесів, адже спосіб виконання дії нерідко буває більш важливим, аніж вибране з купи предметів), це – про об'єкт оцінювання. Оцінним *засобом* виступають своєрідні оцінні еталони (шаблони) – загальновизнані та конвенційно потверджені носії цінності/значущості. В художній літературі – це типи, типове. Доречі, від цього світло пролилось і на природу фразеологізмів, які і є якраз *носіями цінності*, еталонами її вимірювання, бо ж самостійного витлумачуваного значення, як те маємо зі словами номінативного призначення чи породження, вони не мають. А як оцінні еталони вони відіграють свою роль у реченні – висловлюванні, змістово *предикуючи* значущість/цінність.

Що стосується другого рівня мовленневої особистості, визначеного Ю.М. Карауловим, то його ми розділили на два творчих: "метафоричний", "метонімічний".

Отже, третім рівнем став "метонімічний". Відрізняється він від попереднього передусім об'єктом оцінювання. Якщо в "метафоричному" об'єктом виступає придатність, гожість предмета оцінювання до задоволення потреби діла (справи) людини, здатність об'єкта оцінювання відігравати в ньому певну роль, то в "метонімічному" таким об'єктом є *спосіб* (методика) вирішення проблеми. Засобом виступає результат виявлений у *ситуації*, в яку, завдячуючи творчій здібності, мовець уводить оцінюване й те проявляє вже свої "здібності", про цінність яких свідчить той результат прояву. Себто маємо, подібне до метонімії, ціннісне виявляється з середини, з самого єства оцінюваного об'єкта. До прикладу, *"Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися", "З миру по нитці – голому сорочка"...*

Зрозуміло, - проблемою, створеною певною ситуацією, може бути й просте завдання *("Не спитавши броду, не лізь у воду*"), а може бути й можливість виконання певної дії ("*Можна й попостити, коли комора повна*"), а ще – умова ("*За кусок кишки – сім верст пішки*", "*Щоб рибу їсти, треба у воду лізти*") тощо. Хоча, текстуально кожна з проблем, порушених у такого типу висловлюваннях, має своєрідність змістової визначеності за ситуацією, яку мовець може вказувати, а може й ні. До прикладу, - "*Якого пива наварили, таке й пийте", "Собака не навчиться плавати, поки не наллється води у вухо*" – де проблема висловлена не тільки ситуацією, але й умовами водночас. Позаяк є й такі висловлювання, де проблема мається на увазі, ніби сама собою зрозумілою, однак подано лише ситуацію, з якої випливає рішення проблеми, як таке, що і є справжньою цінністю, як те маємо в таких випадках, як-то: "*З хати по нитці – сироті свитина*", "*Баба з воза – кобилі легше*" тощо.

Як бачимо, між другим і третім рівнями різниця вражаюча. Хоча загальна характеристика їх, зроблена Ю.М.Карауловим, є незаперечною у своїй принциповості щодо мовотворчих складових.

Вартий був доповнення та уточнення і четвертий рівень МСОР, який можна відносно вважати адекватним за характеристиками до визначеного Карауловим як третій рівень.

Це рівень опозиційного вибору цінності з наявних протилежних.

Доречно сказати, в художній літературі, при аналізі художньої образності за четвертим рівнем МСОР нами не було знайдено відхилень від такого цікавого правила: *принцип життєдіяльності* людини в художній образності *постійно і стабільно* будується за правилом вибору однієї з пари протилежних, опозиційних цінностей.

Класифікувати їх можна по різному. До прикладу:

- коли за об'єкти оцінювання береться пара дій опозиційних: *"Хто **найдужче бережеться**, того **найдужче полюбляє хвороба**", "**Почати за здравіє**, а **кінчити за упокій**", "Чиє б **нявчало**, а твоє б **мовчало**", "**Спершу** береш пляшку, а **потім** пляшка бере тебе", "Добра слава **лежить**, а погана **біжить**"* тощо;

- коли за об'єкти оцінювання береться опозиція речей: *"Це ще тільки **квіточки**, а **ягідки** будуть", "Палиця – з **двома кінцями**", "**Платон** мені **друг**, але **істина дорожча**", "Грати **життям** і **смертю**", "Не **сьогодні**, так **завтра**"* тощо;

- опозиція прикметників: *"Життя **коротке**, мистецтво **вічне**", "Язичку, язичку, **маленька** штучка – **велике** лихо робиш", "Чим **багатший** внутрішній світ людини, тим вона **бідніша**"*(Афоризм О.Перлюка) тощо;

- опозиція результатів дії: *"І вовки **ситі**, і кози **цілі**", "Слів **густо**, а в животі **пусто**", "Краще з ро-*

зумним ***згубити****, аніж з дурнем* ***знайти***" (хоча тут протиставними є й *розумний* та *дурний*) тощо;

- опозиція цінностей: *"Нема* ***лиха*** *без* ***добра****", "І сюди* ***гаряче****, і туди боляче", "****Живі перекази****, а* ***віри*** *їм* ***не*** *їмеш", "Кішці* ***смішки****, а мишці* ***слізки****", "Не на* ***життя****, а на* ***смерть****"...

Отже плідним виявився діяльнісний підхід до вивчення феноменів людської психіки (уведений в науковий обіг О.М.Леонтьєвим) та непоодинокі зауваження вчених (щоправда, таким зауваженням, на превеликий жаль, мало надавалось уваги!) про те, що мовлення є *продуктом* мислення. Однак висловлювання саме як *продукт* мислення, - з огляду на процеси його вироблення, - не розглядалось. А це - передусім зважання на предмет опрацювання, засоби опрацювання, методи, мету (щоправда стосовно вивчення мовлення з позиції мети вже маємо певний прогрес, ба навіть уведено термін "антропоцентричний підхід" до вивчення мовних явищ), співвідношення результату дії із задоволенням проблеми, яка породила цю дію тощо. У мовознавстві це вважалось виходом за межі даної науки… Але ж феномен сам по собі залишався не вивченим, не досліджуваним.

Як висновок, - можна говорити, що є можливим научіння такими засобами, якими є вивчення сутності різнорівневого оцінювання; тренуванням за певними, науково обгрунтованими схемами, *визначення* за різними рівнями оцінювань до міри набуття навиків; тренування написанням творів з виділенням видів оцінювання й подальшою рекомендацією розвитку виду оцінювання найбільш прийнятного для типу мислення (з метою формування особистісного типу мовного оцінювання) за відповідними тестами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н.Д.* Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. - 339 с.

2. *Белянин В.П.* Основы психолингвистической диагностики. (Модели мира в литературе). - М.: Тривола, 2000. – 248 с.

3. *Залевская А.А.* Слово в лексиконе человека. Психолингвистическое исследование. – Воронеж, 1990.

4. *Ивин А.А.* Основания логики оценок. - М.: МГУ, 1970. - 230 с.

5. *КарасикВ.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. 390 с.

6. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М., 2002. 264 с.

7. *Красных В.В.* Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. - М.: ИТДГК «Гнозис», 2001.-270 с.

8. *Кобозева И.М.* Лингвистическая семантика. – М., 2000.-352 с.

9. *Лотман Ю.М.* Структура художественного текста. - М.: Искусство, 1970. – 384 с.

10. *Селіванова О.О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики. – К.,1999.– 148 с.

11. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

12. *Селиванов Ф.А.* Оценка и норма в моральном сознании. – М.: Знание, 1977. – 64 с.

13. Словарь психолога-практика / сост. С.Ю.Головин. – Мн.: Харвест 2001. – 976 с.

14. *Хэар Р.* Дескрипция и оценка // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. - М.: Радуга, 1985. – С. 183 – 196.

15. Ціннісні орієнтації (Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90-х років). – К.: Наукова думка, 1995. – 208 с.

16. *Черкасов М.П.* Оцінні акти художньо образних одиниць у комунікативних повідомленнях: функціональний аспект.// Наука і освіта. - 1999. - № 3-4. – С. 115-119.

17. *Черкасов М.П.* Диференціація «властивостей» як фактора мовленнєвого художнього образотворення за їх природою та функціями // «Наука і освіта». - 1998. №1-2. – С.150-155.

18. *Черкасов М.П.* Природа оцінки як складової художнього образного мовлення // «Наука і освіта». - 1998. - №3. – С. 93-96.

Подано до редакції 05.12.05